

Ročki je *misal* našao mjesto u nekoliko zapaženih izdanja posvećenih hrvatskoglagoljskoj pismenosti. Prvo je faksimilno i kritičko izdanje *Hrvojeva misala* (*Missale Hervoiæ Ducis Spalatensis croatico-glagoliticum*, 1973., Mladinska knjiga, Akademische Druck, Staroslavenski institut »Svetozar Ritig«). U njemu je latinicom preslovljen tekst *Hrvojeva misala* uspoređen s trima drugima hrvatskoglagoljskim rukopisnim misalima. Jedan je od njih i *Ročki misal*. Osim toga, *Ročki je misal* dio korpusa na kojem se izrađuju ili su izrađeni temeljni priručnici za poznavanje hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika: *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (2000–, Staroslavenski institut) i gramatika *Hrvatski crkvenoslavenski jezik* (2014., Staroslavenski institut, Hrvatska sveučilišna naklada).

Premda je riječ o jednom od poznatijih glagoljskih kodeksa, *Ročki misal* dijeli sudbinu većine liturgijskih knjiga iz zlatnoga doba hrvatskoga glagoljaštva – nedostaje njegovo faksimilno i preslovljeno izdanje. Zasada je *Hrvojev misal* jedini misal koji je tako izdan. Iako su takva izdanja rezultatom iznimnih napora i truda većega broja stručnjaka, a traže i nemalu financijsku potporu, ne smije se zaboraviti da plodovi tih pothvata uvelike nadmašuju visoke uloge.

Valja se stoga nadati da nećemo dugo čekati na sljedeći preslovljeni rukopisni glagoljski misal, a tako ni na preslovljeni *Ročki misal*. Bit će to dobrodošao poziv na novi val interdisciplinarnih istraživanja ovoga vrijednoga kodeksa Bartola Krbavca te dostojan čin zahvale njegovu tvorcu i hrvatskim glagoljašima uopće.

ANA ŠIMIĆ

550 GODINA BRIBIRSKOGA BREVIJARA

Uz *Ročki misal*, *Biribirski je brevijar* drugi rukopisni liturgijski spomenik iz zlatnoga doba hrvatskoga glagoljaštva (14. i 15. st.) koji je 2020. godine dosegnuo visoku obljetnicu. Potvrđena je i zanimljiva poveznica između ova dva rukopisa. U *Ročkom se misalu* nalazi naknadni zapis datiran u godinu 1497. Do-

pisao ga je majstor Grgur iz Senja koji navodi da je te godine uveo misal te da je u to vrijeme u Roču boravio svećenik *Ilija z Bribira*.

Dok *Ročki misal* obilježava 600 godina postojanja, mlađi ih *Biribirski brevijar* broji 550. Da možemo biti sigurni u godinu njegova nastanka, potvrđuju dva zapisa unutar temporala koja su datirana 7. rujna i 10. listopada 1470. Premda je pisar dvaput naznačio vrijeme nastanka rukopisa, uskratilo nam je podatak o mjestu pisanja kao i vlastito ime.

Biribirski se brevijar danas nalazi u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetno-

91; Petar Runje, Bartol Krbavac i njegov krug, *Slovo* 64, 2014, 153–182; Ivan Ferenčak, Nova zapažanja o iluminatorskome opusu skriptorija Bartola iz Krbave, *Ars Adriatica* 9, 2019, 61–74.

sti (sign. III b 6), koja ga je otkupila od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. On je pak ostavio bilješku da je rukopis dobio u Vinodolu. Naknadni zapisi u rukopisu otkrivaju da se od 16. st. doista i nalazio u Bribiru, jednoj od vinodolskih općina. Zbog toga kao i zbog nekih jezičnih osobitosti koje je pripisao značajkama sjevernoga glagoljaškoga područja, Ivan je Milčetić pretpostavio da je ovaj brevijar i nastao na području Vinodola.¹ Drukčije je prosudio Vjekoslav Štefanić.² Temeljeći svoj sud na činjenici da je pisar u kalendaru zabilježio da je 27. svibnja bila posvećena crkva sv. Marije na Hoteši, Štefanić navodi da je pisar mogao biti otamo te da je i sam kodeks ispisivao za tu župu u povijesnoj Buškoj županiji (Lika). Najraniji kasniji zapisi u brevijaru upućuju na prostor Gatanske župe (oko Gacke), a jedan i na sam Modruš – *to je brv(ija)l modriški*.

Potonji zapis govori i o vjerojatnom razlogu dolaska *Bribirskoga brevijara* u Bribir. Poznato je da su 1493. godine Osmanlije razorile Modruš zbog čega je sjedište Modruške (Krbavske) biskupije preseljeno na područje Vinodola, točnije, u Novi Vinodolski. Željko Bistrović navodi da spomenuti natpis govori o tome da je *Bribirski brevijar* vjerojatno bio dio vrijednosti koje su u Vinodol prenijeli prognani modruški kanonici.³

¹ Ivan Milčetić, Hrvatska glagoljska bibliografija, *Starine* 33, 1911, 38–40.

² Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, I. dio, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1969, 141–145.

³ Željko Bistrović, *Glagoljaška baština Vinodola, Czriquenicza 1412: život i umjetnost*

Od tri hrvatskoglagoljske rukopisne liturgijske knjige iz zlatnoga doba hrvatskoga glagoljaštva vezane za Bribir – *Bribirski misal* (15. st.), *Vatikanski brevijar Illirico 10* (1485.) i *Bribirski brevijar* (1470.) – ovogodišnji je slavljjenik na prvi pogled najmanje reprezentativan. Prvi je razlog tomu što je očuvan u okrnjenu obliku. Nedostaje mu oko 150 listova. Od preostalih 199, nekoliko ih je oštećeno, izlizano i zaprljano.

Osim toga, prema Milčetićeve sudu, pisarev rukopis nije najljepši, a isto vrijedi i za ukrase oko inicijala. Milčetić domeće i da jedan naopaki latinični inicijal *S* možda govori o tome da pisar nije poznavao latinski jezik te da je kodeks uopće prepun »đaćkih črkarija«. Ovom nizu valja dodati i Štefanićevo zapažanje o »neadekvatnim ligaturama«, što se odnosi na pojavu da je pisar spajao slova koja nemaju posve usporedan i simetričan oblik. Okrnjeni sadržaj i neuglađena forma *Bribirskoga brevijara* ipak nemaju posljednju riječ o njegovoj vrijednosti. U očuvanu dijelu brevijara i kasnijim zapisima nalaze se znakoviti i zanimljivi sadržaji koji još uvijek čekaju podrobno iščitavanje i tumačenje. Štefanić tako govori o eklektičnom kalendaru u kojem nije istaknut ni franjevački ni pavlinski sloj svetaca. Taj je podatak vrijedan spomena zbog činjenice da su glagoljski misali i brevijari iz zlatnoga doba hrvatskoga glagoljaštva liturgijske knjige plenarnoga tipa nastale u kontekstu franjevačke reforme iz 13. st. Da pavlinskim svecima nije dano na važnosti, čudno je zbog istaknute

Vinodola u doba pavlina: katalog izložbe, Nina Kudiš (ur.), Muzej Grada Crikvenice, Crikvenica, 2012, 49–60.

uloge u glagoljskoj kulturi koju su na području Krbavske biskupije imali pavlini.

Štefaniću ne promiče ni niz rijetkih svetačkih imena koja su se našla u kalendaru, među kojima se ističu francuski sveci. Neke pak svece nije moguće identificirati, pri čemu razlog mogu biti i pogreške u prijepisu. Konačno, pozornosti su vrijedni stari tekstovi pasija u službama za mučenike poput Saturnina, Andrije, Barbare, Marcela, Blaža i dr.⁴

Kada je riječ o neslužbenim dijelovima brevijara, pri čemu se misli na naknadne zapise koji otkrivaju djeliće sudbine onih koji su ga tijekom vremena držali u rukama, nekoliko ih dojmljivo govori o zadivljujućem duhu naših glagoljaša. O izazovnim životnim uvjetima i brizi za temeljne egzistencijalne potrebe svjedoče zapisi: *ma dajte mi malo kruha te to ja pisah mikula ugrin na dan svetoga tela a ako je ruka kriva ali nij nego motika*. Potonji zapis otkriva i da im zahtjevna svakodnevica nije uništila sposobnost ni potrebu da se nasmiju i/ili narugaju. U istom je tonu i zapis upućen svećenicima: *velika glava a mala pamet / ki oće biti pop ostav se huda dela ter se uči se vred*. Tragovi humora, ironije i satire u navedenim zapisima dobrodošla su svjedočanstva izgrađenih osobnosti glagoljaških popova i žakana.

Na koncu valja istaknuti da unatoč tomu što *Bribirski brevijar* ne ulazi u krug najreprezentativnijih hrvatskoglagoljskih kodeksa, ostaje činjenica da otkriva dragocjene podatke o zahtjevnim okolnostima stvaranja hrvatske društvene i kulturne povijesti. Ovaj brevijar ukazuje na teške posljedice osmanlijskih razaranja, na progone i migracije hrvatskoga stanovništva iz Krbave u Vinodol, glad i fizičke poslove koje su usporedno s brigom o svom i duhu svoga naroda morali obavljati glagoljaši, na »umrežavanje« i komunikaciju hrvatskih povijesnih područja, održavanje kulturnih veza s Europom (o čemu govore navedene posebnosti sadržaja brevijara) te, konačno, na ljudsku sposobnost i želju da se unatoč zastrašujućim izvanjskim okolnostima izrazi kreativno i dovitljivo.

Zbog svega navedenoga, treba se nadati da će se najkasnije do sljedeće visoke obljetnice naći istraživač ili više njih koji će se posvetiti ovom brevijaru, presloviti ga, istražiti i protumačiti njegove posebnosti. Time će se konačno vratiti dug onomu tko ga je, u bijegu pred Osmanlijama, nosio u torbi zajedno s vlastitom glavom.

ANA ŠIMIĆ

⁴ U ovom je svesku *Slova* objavljena studija Milana Mihaljevića i Joze Vele o pasiji sv. Barbare (*Služba u čast sv. Barbare u hrvatskoglagoljskim brevijarima*).